

Mátray Magdolna

Kézműves mesterségek portékái, műhelyei régen és ma II.

NEMZETI SZAKKÉPZÉSI
ÉS FELNŐTTKÉPZÉSI INTÉZET

A követelménymodul megnevezése:
Népi kézműves vállalkozás működtetése

A követelménymodul száma: 1004-06 A tartalomlelem azonosító száma és célcsoportja: SZT-004-30

KÉZMŰVES MESTERSÉGEK PORTÉKÁI, MŰHELYEI RÉGEN ÉS MA II.

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

- Hogy történt a kézműves mesterségek kialakulása?
- Mi az, hogy ősi mesterség?
- Kik ismerték és végezték az ősi mesterségeket?
- Miért alakultak a céhek?
- Mikor kezdtek kialakulni a céhek?
- Milyen szabályok alapján működtek a céhek?
- Mi az, hogy manufaktúra?
- Mi a céh, a manufaktúra és a gyár közötti különbség?
- Kézművesipar fejlődése napjainkig.

A dolgozó ember ősidőkben is elkészítette használati tárgyait magának és környezetének. Minden esetben, a közvetlen környezetben található anyagokat használta fel munkaeszközként és alapanyagként, amint azt a természeti népeknél ma is láthatjuk, illetve életüket tanulmányozó kutatók le is írják. Természetesen a régi mesterségek sok esetben ősi formájukban maradtak fenn. Az egyszerű munkaeszközökben, szerszámokban különféle méretű változások történtek az évszázadok, évezredek során, de sok eleme idézi a múltat. Ismernünk kell, hogy a kézműves portékák formavilága, díszítettsége az évszázadok során milyen műhelymunkákban alakult? Gyártási technológiája miként változott a különféle gazdasági csoportosulásokban? A gazdasági szerveződések előidézték-e a portékák stílusának változását? A saját stílus kialakítása érdekében ismernünk kell a termelési folyamatok hatását a portékák készítésére, azok használati szokásaira. Vajon, hogyan őrződött meg a kézműves termékek készítésének hagyománya az elmúlt évszázadokon, esetleg évezredekken keresztül? A tárgykészítés fejlődésének voltak-e szakaszai?

A kézműves munkafolyamatok fejlődésében Európában és Magyarországon egyaránt kiemelkedő jelentőségű volt a céhek kialakulása és működése. Mai kézműves műhelyek újjáéledésében beépülnek a modernizálódott céhes régmúlt szabályok, működési rendek.

Fontos, hogy a céhek kialakulásának, működésének történelmét megismerjük. A történelmi ismeretek segítenek a saját mesterségünk és a hagyományok formavilágában, színvilágában, díszítményeinek széles tárházában való eligazodásnál, azok mai életünkbe történő hatékony beépítésében.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

1. A céhek

A céhes ipar a feudalizmus meghatározó iparformája, nevét a szakmánkénti céhekről kapta. A céh jelenti az azonos mesterséget űzők gazdasági és érdekvédelmi csoportosulását.

Az első céhek Flandriában alakultak a 11.–12. században, majd sorozatosan jönnek létre Nyugat-Európában. Kelet-Közép-Európában a 14. századtól jelennek meg.

Magyarországon a 14. században alakultak meg az első céhek. Az uralkodók többnyire rendeletekkel szabályozták, reformálták meg működésüket:

- I. Lajos (1326–1382), 1376-ban szabályozta és kötelezővé tette a céhrendszert.
- III. Károly (1685–1740) reformálta meg a céheket.
- Mária Terézia (1740–1780), II. József (1780–1790), és végül legutoljára 1804-ben I. Ferenc (1792–1835) reformálta meg a céheket.

Az iparúzés szabadságát a céhek saját érdekeiknek megfelelően korlátozták. Kimondták, hogy csak azon mesterek űzhetnek valamely ipari foglalkozást, kereskedelmi tevékenységet, akik a céh tagjai közé tartoznak.

A céhek szervezeti rendszere hierarchikus volt. Tagjaik között megkülönböztették a mestereket, a legényeket és az inasokat.

- A céh élén állott a céhmester, s rajta kívül még néhány mester és egy vagy két öreglegény ült a céh elöljáróságában.
- Szigorúan korlátozták a céhhez tartozó mesterek létszámát, csak jó hírű mester, kereskedő kerülhetett a céh tagjainak sorába, aki a szakmájában való jártasságát megfelelő mestermunkával bizonyította.
- Szigorúak voltak a kiképzés, az inaskodás, legénykedés, vándorlás, próbaidő szabályai. A mesterré válás feltétele egy mestermunka elkészítése volt.
- A céhek védték saját üzleti érdekeiket és iparkodtak foglalkozásuk tökéletesítésére, a legényeknek ezért általában előírták, hogy vándorlegényként külföldön is gyakorlatot szerezzenek. Alkalmanként meghatározták, hogy egy-egy céh tagjai mely vidékek számára dolgozhatnak és megszabták az egyes készítmények árát és minőségét.
- A céhek legális működését a céhlevél igazolta, amelyet általában az uralkodótól kaptak. A céhszabályzat pontosan meghatározta a munkaidőt; azt, hogy egy mester hány inast és hány legényt tarthatott; a feldolgozandó nyersanyag minőségét; és a mesterré válás feltételeit.
- Működésüket az illetékes hatóság által kiadott, időnként megújítandó privilégium, más szóval céhszabadalom alapján a testületileg hozott határozati pontok szerint fejtették ki. A szabálypontokat a mindenkori világi és egyházi szabályokhoz igazítva hozták.

1. ábra. Szondi vargacéh szabályzata, 1448-ból!

- A világi hatóság 1805-től "céhbiztos" útján tartotta kézben az állandó ellenőrzést, és a "céhbiztos" a céh határozatai elleni fellebbezések fóruma is volt.
- Naplót, könyvelést, pénztárkönyvet vezettek. Ügyvédet, jegyzőt is alkalmaztak az események, s az egyéb iratok vezetéséhez.

Rendelkeztek: céh jelképpel, céhládával (pénzes ládával), saját pecséttel, amely az uralkodó által elfogadott volt.

- Szabályozták: az iparosok számát a működési körzetükbe történő betelepülés meggátolásával, és a nehezített mestervizsgai követelményekkel.
- A mesternek voltak inasai, akik tulajdonképpen mindenesek voltak, belőlük lettek a legények, akik a műhelyben dolgoztak. A legények egy bizonyos idő után vándorútra keltek, más városok céheinél tökéletesítették tudásukat (vándorkönyvével bizonyította külföldi vándorútjának állomásait).

- Hazatérve elkészítették a mestervizsgára az u.n. "mesterremeket", melynek elbírálása a céh vezetője, az "atyamester" és két céhtag jelenlétében történt. A legények a sikeres vizsgát követően díszes oklevelet, úgynevezett mesterlevelet kaptak (kései változatát hívjuk iparendélynek), a legény mesterré vált, és műhelyt is nyithatott. Néha a mesterré avatás költségei olyan tetemesek voltak, hogy a legényből emiatt soha nem lett mester.

2. ábra. Mesterremeket készítő kőfaragó és ácslegény (15. század)²

- Behatárolták: a minőséget és az árakat is. A készítmények ellenőrzése a "bejárómester" feladata volt.
- A **céhszabályzat tiltotta a céhen belüli munkamegosztást**, és más mester árujának felvásárlását.
- Ezek mellett a céh megvédte tagjait a kontároktól, a céhen kívüli mesterektől.
- Lényeges szerepet töltek be a város védelmében, ugyanis veszély esetén minden céhtagnak meg volt határozva, hogy hol kell őrszolgálatot teljesítenie.
- A céhek minden iparágban jelen voltak a kézműipartól a textiliparon át egészen a féművességig.

---

²Forrás: A magyar kézművesipar története (Szerk.: Szulovszky János, Budapest, 2005)

A győri mészárosceh ládája

3. ábra. A győri mészárosceh ládája³

A céhek megalakulása, minden kézműves tevékenységben általánossá válása, hosszú évszázadokon keresztül működésük nagyon hatékonynak bizonyultak. A szigorú szabályok biztosították a minőségi munkavégzést, és bizonyos mértékig a létbiztonságot is.

A céhek szigorú szabályozó rendszere egy idő után inkább gátjává vált a fejlődésnek, mint segítőjévé. Emellett nem tudta biztosítani a termékek megnövekedett mennyiségi igénye iránti kielégítést sem, azaz a "tömegtermelést".

Ugyanakkor a céhek által évszázadok alatt kialakított szabályrendszerek az alapjai a mai ipari és kereskedelmi kamarák tevékenységének, a védjegy és a szabadalom védelmének.

A céheket Magyarországon 1872-ben számolták fel, átalakítva azokat ipartestületekké. Az ipartestületeknek az utódai korunkban a különböző kamarák.

Újfajta termelési forma kezdett kialakulni Nyugat-Európában a 14. századtól, a munkamegosztáson alapuló gyártási technológiát alkalmazó manufaktúra, melyben az idők során a kézi szerszámok, kezdeti "gépek" használata is jellemzővé vált.

³ Közlés: A magyar kézművesipar története (Szerk.: Szulovszky János, Budapest, 2005)

2. Manufaktúrák

Az átmeneti évtizedekben, mint a manufaktúrák elődje a "bedolgozás" rendszere is kialakult (nyomai mai korunkban is léteznek), melyben a munkát, például a szövést vagy vert csipkekészítést, kiadták családtagoknak, vagy egy egész falunak, majd a késztermékeket begyűjtötték. Ez a módszer már sokkal hatékonyabb és olcsóbb a céhes termelésnél, de számos iparágban alkalmazhatatlan volt.

Nyugat-Európában már a 14. században a céhek kezdenek megszűnni. Sok francia cég továbbélését az biztosította, hogy luxuscikkek készítésére szakosodott, míg az olcsóbb tömegárut a manufaktúrákban gyártották.

Kelet-Közép-Európában – a feudalizmus megmerevedése miatt –, és Franciaországban a céhek továbbra is fennmaradtak, sőt Magyarországon a 18.–19. század második felében újkori virágkorukat élték.

A céhek megszűntével (Magyarországon: 1872), létrejöttek a munkamegosztás alapján termelő nagyobb műhelyek, manufaktúrák, valamint az érdekképviselőket a szakszervezetek kezdték ellátni.

A manufaktúráknak két formája létezett, a szétszóró- és a központosított manufaktúra. A manufaktúrák értelemszerűen tömegcikkeket termeltek, de emellett foglalkoztak fémmegmunkálással és könyvnyomtatással is. Az egyes országokban léteztek az ország sajátosságait kihasználó manufaktúrák is, így például Hollandiában a hajógyártást, az üveg- és drágakő-megmunkálást is manufaktúrák végezték. Angliában szintén manufakturális kertetek között folyt a hajógyártás a bányászat és a hadiipar is.

Magyarországon először 1743-ban alapítottak manufaktúrát. A könyvnyomtatás mellett szinte kizárólag luxuscikkeket gyártásával foglalkoztak, mert a jobbágyok szinte mindent maguk állítottak elő, emiatt nem volt igény a tömegcikkekre.

A manufakturális termelés mai szóhasználatban olyan művészi tárgyak elkészítését is jelenti, amelyek gyárban, műhelyben (iparilag) készülnek ugyan, de jelentős kézi munka testesül meg bennük. Ilyen termékek például a porcelán, a kerámia, és egyes textíliatermékek, illetve a különleges, csak egyedileg gyártható tárgyak, hangszerek, orgonák, stb.

A manufaktúrákban felismerték, hogyha bevezetik a munkamegosztást, ezáltal nem kell mindenkinek nagyfokú szakképzettséggel rendelkezni, valamint a mozdulatok automatizálódnak, és sokkal többet lehet termelni. A manufaktúrák elemeire bontották a gyártási folyamatot. A manufaktúrákban még mindig kézi erővel és kézi szerszámokkal dolgoztak, de már sokkal olcsóbban, mint a céhekben, vagy akár a bedolgozós rendszerben. A manufaktúrákban dolgozhattak bérmunkások is, éppen azért mert a munka nem követelt nagyfokú szakképzettséget.

A manufaktúraipar fejlődésével az első gépek alkalmazására is sor került. A manufaktúrák egy idő után egymással is versengtek a piacokért, ezzel vette kezdetét a "szabad verseny" kapitalizmus korszaka.

A gépek előállításával még olcsóbban lehetett termelni, de ez magával hozta az egész termelés gépesítését, a gyáripár kialakulását, mely teljesen kiszorította a manufaktúrákat.

3. Gyáripár

A cég, a manufaktúra és a gyár közötti alapvető különbség az, hogy amíg a cégben egy ember az összes munkafolyamatot kézi erővel végigkészíti, addig a manufaktúrában már csak részfolyamatokat végez, a gyárba pedig már gépek végzik a részfolyamatokat is.

Mai korunkban ismét fontossá vált a kézművesség, a népi kézművesség újjáéledése.

Nyugat-Európában a gyáripár kialakulásának ideje a 19. század.

A gyár tulajdonképpen a szerszámokat gépekkel mozgó manufaktúra. Az ipari forradalmak megteremtették a gépeket a részfolyamatok végrehajtására. A gyárakban alkalmazott gépeket kezdetben kézzel állították elő, de a kereslet növekedésével beindult a sorozatgyártásuk is. A gyárak egyaránt termeltek tömegcikkeket és a gyártásokhoz szükséges gépeket.

Az egyik legjelentősebb találmány a gőzgép. A gyáripár további fejlődési szakasza – immáron messze kerülve a kézműves munkáktól – az elektromos vezérlésű gépek, eszközök. A villanymotor lehetővé tette az energia olcsó előállítását és szállítását, továbbá a gépeknek a szakaszosan való üzemeltetését.

A gyáripár alapvető változásokat hozott a társadalomban. Kialakult a nagyszámú munkásság, amely erősen rétegzett szakképzettségének megfelelően.

4. A kézművesipár

A céhek és a manufaktúrák megalakulásával és működésével megteremtődött a kézművesipár alapja is. Nyilvánvalóvá ezt a tényt a céhek és a manufaktúrák felbomlása tette. Amint már korábban leírtuk sok műhely eredetihez hasonló módon megmaradt és a kézműves mesterségek áruinak továbbtermelőjévé vált. A kézművesség helyzetén az ipari forradalom, a tömeggyártás, az automatizálás sokat rontott, de nem tudta teljesen kiszorítani. Igény a kézműves termékek gyártása, készítése iránt megmaradt.

A kézművesipár fejlődött a további évszázadok alatt is. A fejlődés magában foglalta egyrészt a kézműves termékek alakulását, másrészt a készítés eszközhasználatát is. Természetesen a műhelyek is alakultak. Különösen a 20. században vált egyre fontosabbá a munkaműhelyben a biztonságos munkahelyzet megteremtése melyet jogilag szabályoztak, szabályoznak.

A társadalom vásárlói szokásai változóak. Ma a kézműves munka reneszánszát, újbóli megbecsülését éljük.

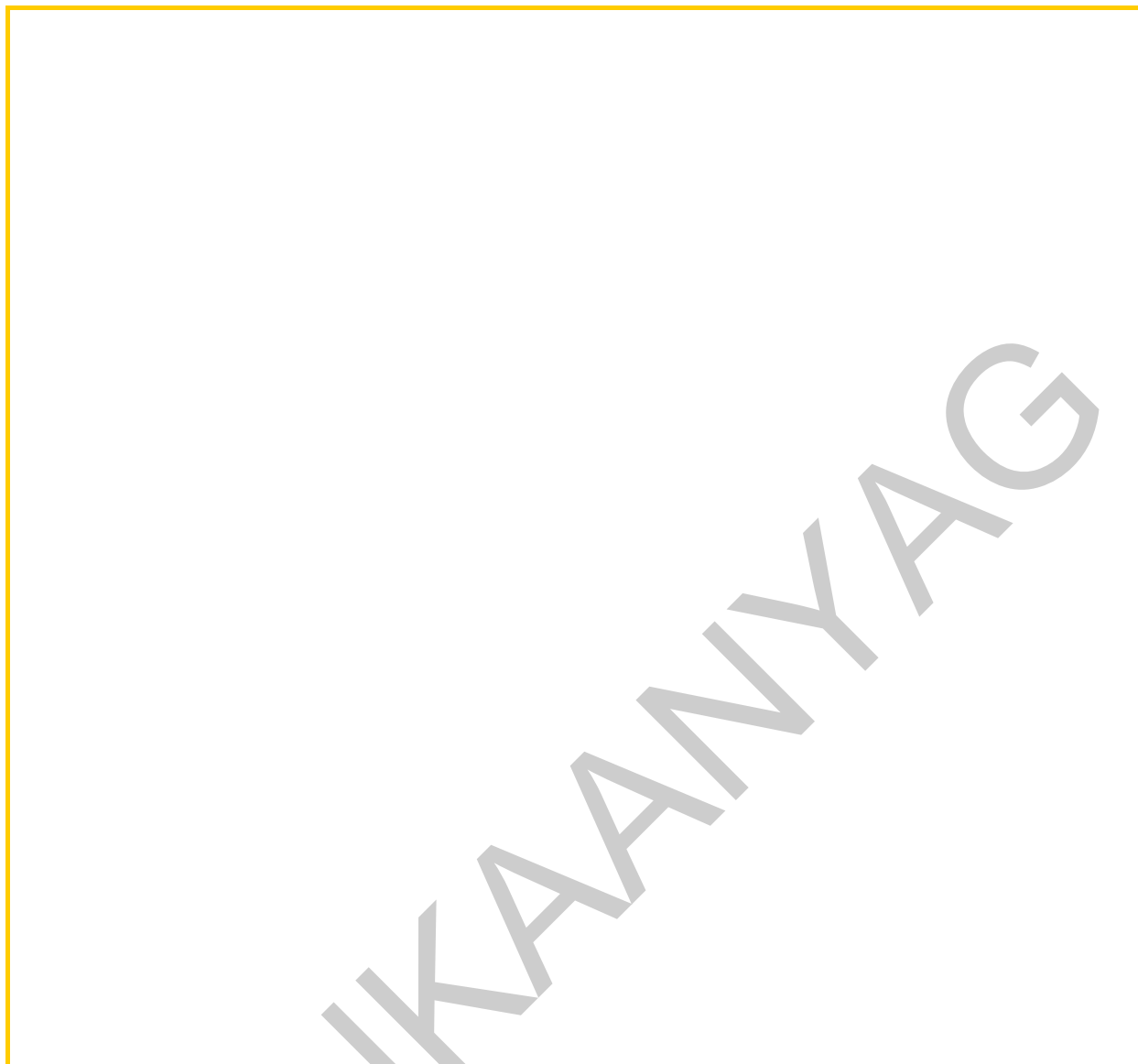

Nekünk kézműveseknek, népi kézműveseknek törekedni kell a kifogástalan minőségű áruk készítésére, figyelembe kell vennünk a megrendelői igényeket, miközben hagyományaink továbbélését is biztosítanunk kell. Munkásságunkra nem lehet jellemző a nagyszámú sorozatgyártás.

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

Csoportos foglalkozások keretében választott kézműves mesterségüknek dolgozzák fel fejlődési menetét. Tegyenek látogatást a helyi népművészeti egyesületnél, szakmai kamaránál, könyvtárakban, múzeumokban és gyűjtsenek adatokat! Adjanak választ az alábbiakra:

- Milyen ősi a mesterségük?
- Alakultak Magyarországon a választott mesterségüket művelő céhek?
- Sorolják fel azokat (pl. településekként)!
- Mennyire változott az évszázadok alatt a gépesítettsége?
- A munkaműhely biztonsági előírásai mennyire változott meg? Sorolják fel a jogszabályokat!
- Mennyire változott meg a kézműves termékek stílusa az elmúlt 1-2 száz év alatt?

MUNKANYAG

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

Keressen adatokat szakirodalomban az első céhek megalakulásáról Magyarországon!
Válaszát írja le a kijelölt helyre!

---

2. feladat

Sorolja fel írásban, hogy a céhek miben voltak hatékonyak, mit biztosítottak!

---

3. feladat

Írja le, hogy milyen volt a céhek szervezeti rendje! Mutassa be a mesterremek készítésének körülményeit, mesterré válás lehetőségét!

6. feladat

Írja le, hogy milyen társadalmi változások járultak a kézműves ipar újkori fellendüléséhez!

Blank writing area for the 6th task, containing six horizontal lines.

7. feladat

Mutassa be, hogy népi kézműves munkája során milyen elvárásoknak kíván megfelelni!

Blank writing area for the 7th task, containing six horizontal lines.

MEGOLDÁSOK

1. feladat

A céhrendszer első fennmaradt nyoma (Ábel festőmester céhcímeres sírköve, Buda) 1346-ból származik. A céhekkel kapcsolatos első írásbeli emlék dátuma 1369.

2. feladat

A céhek megalakulása, minden kézműves tevékenységben általánossá válása, hosszú évszázadokon keresztül működésük nagyon hatékonynak bizonyultak. A szigorú szabályok biztosították a minőségi munkavégzést, és bizonyos mértékig a létbiztonságot is.

A céh megvédte tagjait a kontároktól, a céhen kívüli mesterektől.

3. feladat

A céhek szervezeti rendszere hierarchikus volt. Tagjaik között megkülönböztették a mestereket, a legényeket és az inasokat.

- A céh élén állott a céhmester, s rajta kívül még néhány mester és egy vagy két öreglegény ült a céh elöljáróságában.
- Szigorúan korlátozták a céhhez tartozó mesterek létszámát, csak jó hírű mester, kereskedő kerülhetett a céh tagjainak sorába, aki a szakmájában való jártasságát megfelelő mestermunkával bizonyította.
- Szigorúak voltak a kiképzés, az inaskodás, legénykedés, vándorlás, próbaidő szabályai. A mesterré válás feltétele egy mestermunka elkészítése volt.
- A céhek védték saját üzleti érdekeiket és iparkodtak foglalkozásuk tökéletesítésére, a legényeknek ezért általában előírták, hogy vándorlegényként külföldön is gyakorlatot szerezzenek. Alkalmanként meghatározták, hogy egy-egy céh tagjai mely vidékek számára dolgozhatnak és megszabták az egyes készítmények árát és minőségét.
- A céhek legális működését a céhlevél igazolta, amelyet általában az uralkodótól kaptak. A céhszabályzat pontosan meghatározta a munkaidőt; azt, hogy egy mester hány inast és hány legényt tarthatott; a feldolgozandó nyersanyag minőségét; és a mesterré válás feltételeit.
- Működésüket az illetékes hatóság által kiadott, időnként megújítandó privilégium, más szóval céhszabadság alapján a testületileg hozott határozati pontok szerint fejtették ki. A szabálypontokat a mindenkori világi és egyházi szabályokhoz igazítva hozták.

4. feladat

A manufaktúráknak két formája létezett, a szétszór- és a központosított manufaktúra. A manufaktúrák értelemszerűen tömegcikkeket termeltek. Munkamegosztás alapján termelő nagyobb műhelyek a manufaktúrák.

A manufaktúrákban az érdekképviseletet a szakszervezetek látták el.

A manufaktúrákban felismerték, hogyha bevezetik a munkamegosztást, ezáltal nem kell mindenkinek nagyfokú szakképzettséggel rendelkezni, valamint a mozdulatok automatizálódnak, és sokkal többet lehet termelni. A manufaktúrák elemeire bontották a gyártási folyamatot. A manufaktúrákban még mindig kézi erővel és kézi szerszámokkal dolgoztak, de már sokkal olcsóbban, mint a céhekben, vagy akár a bedolgozásos rendszerben. A manufaktúrákban dolgozhattak bémunkások is, éppen azért mert a munka nem követelt nagyfokú szakképzettséget.

---

5. feladat

A céh, a manufaktúra és a gyár közötti alapvető különbség az, hogy amíg a céhben egy ember az összes munkafolyamatot kézi erővel végigkészíti, addig a manufaktúrában már csak részfolyamatokat végez, a gyárba pedig már gépek végzik a részfolyamatokat is.

---

6. feladat

A kézművesség helyzetén az ipari forradalom, a tömeggyártás, az automatizálás sokat rontott, de nem tudta teljesen kiszorítani.

A kézművesipar fejlődött a további évszázadok alatt is. A fejlődés magában foglalta egyrészt a kézműves termékek alakulását, másrészt a készítés eszközhasználatát is. Természetesen a műhelyek is alakultak. Különösen a 20. században vált egyre fontosabbá a munkaműhelyben a biztonságos munkahelyzet megteremtése melyet jogilag szabályoztak, szabályoznak.

A társadalom vásárlói szokásai változóak. Ma a kézműves munka reneszánszát, újbóli megbecsülését éljük.

---

7. feladat

Megoldása: házi munkában történik.

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

A magyar kézművesipar története, szerk.: Szulovszky János (Budapest, 2005)

AJÁNLOTT IRODALOM

A magyar kézművesipar története, szerk.: Szulovszky János (Budapest, 2005)

Balassa Iván – Ortutai Gyula: Magyar néprajz (Budapest, 1979)

Tárgyalkotó népművészet, szerk.: Bellon Tibor – Fügedi Márta – Szilágyi Miklós (Budapest, 1998)

Magyar néprajzi lexikon, szerk.: Ortutay Gyula (Budapest, 1977)

Magyarország története, sorozatszerkesztő: Nagy Mézes Rita (Budapest, 2009)

MUNKANYAG

A(z) 1004–06 modul 004–es szakmai tankönyvi tartalomeleme felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
31 215 02 0010 31 01	Csipkekészítő
31 215 02 0010 31 02	Fajátékkészítő
31 215 02 0010 31 03	Faműves
31 215 02 0010 31 04	Fazekas
31 215 02 0010 31 05	Gyékény-, szalma- és csuhéjtárgykészítő
31 215 02 0010 31 06	Kézi és gépi hímző
31 215 02 0010 31 07	Kosárfonó és fonottbútor-készítő
31 215 02 0010 31 08	Szőnyegszövő
31 215 02 0010 31 09	Takács
31 215 02 0100 21 01	Kosárfonó

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:

21 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1-2008-0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210-1065, Fax: (1) 210-1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató